

Mladen Popović

Het Visioen van Gabriël en de Messias, zoon van Jozef

Een Dode Zeerol in steen en het ontstaan van het christendom

In de zomer van 2008 was er in de internationale media enige opwinding over een beschreven steen die dateert rondom het begin van onze jaartelling. Dat gaat de laatste jaren wel vaker zo met archeologische vondsten uit de tijd van Jezus of daaromtrent. *The New York Times* berichtte over de steen op 6 juli. En al snel daarna volgden andere kranten zoals *The Independent*, *Le Monde* en in Nederland *Reformatorisch Dagblad*.

Op de steen staat een Hebreeuwse tekst geschreven in twee kolommen. Er wordt een apocalyptisch scenario geschetst, maar de tekst is niet meer overall goed te lezen. Op een cruciale plaats wil een Israëliische Bijbelwetenschapper een verwijzing naar de opstanding uit de dood na drie dagen van een Messiasfiguur lezen. Genoeg stof voor opwinding in de wereldpers in 2008 en een mooi gegeven om in *Theologisch Debat* in 2009 net voor Pasen over te berichten.

De Dode Zeerol in steen

De Dode Zeerol in steen, zoals het ding ook wel wordt genoemd, is in het bezit van de Israëliisch-Zwitserse verzamelaar David Jeselsohn, die hem in zijn huis in Zurich heeft staan. De steen is niet in een gecontroleerde archeologische opgraving gevonden, maar via de antiquesmarkt bekend geworden. Jeselsohn zou de steen ongeveer tien jaar geleden hebben gekocht van een Jordaanse antiqueshandelaar. De precieze vindplaats is helaas onbekend. De suggestie wordt geopperd dat de steen uit het gebied rondom de Dode Zee komt, aan de Jordaanse kant.

De tekst van de Dode Zeerol in steen was al voor 2008 bij geleerden bekend. In 2007 publiceerden Ada Yardeni en Binyamin Elizur in het Israëliische tijdschrift *Cathedra* hun transcriptie en bespreking in het Hebreeuws. Zij noemden de tekst

Visioen van Gabriël omdat de tekst in de eerste persoon is opgesteld en mogelijk door Gabriël wordt uitgesproken.¹

En in januari 2008 publiceerde Yardeni een Engels artikel over de steen in de *Biblical Archaeology Review*. Yardeni is een vooraanstaand specialist op het gebied van de Hebreeuwse handschriftkunde (paleografie). Zij had via Jeselsohn toegang gekregen tot de steen om deze in Zurich te bestuderen. Op grond van het schrift (paleografie) en de taalkundige aspecten van het Hebreeuws concludeerde zij dat de tekst gedateerd moet worden in de late eerste eeuw v. Chr. en de vroege eerste eeuw n. Chr.

De wijze waarop de steen is beschreven, namelijk in twee kolommen, heeft Yardeni ertoe gebracht te spreken van de Dode Zeerol in steen. De schrijfwijze in kolommen is typisch voor de Dode Zeerollen, die merendeels op leer zijn geschreven.² Een apart gegeven is ook dat de steen met inkt is beschreven. Het is geen inscriptie

zoals we die doorgaans kennen uit de oudheid waarbij de letters in het stenen oppervlak zijn ingesneden. Dit zien we bijvoorbeeld op ossuaria (stenen kistjes die in de eerste eeuw n. Chr. gebruikt werden om de botten van de overledenen in te verzamelen), zoals het beroemde 'Jakobus, zoon van Jozef, broer van Jezus'-ossuarium. Een derde overeenkomst tussen de Dode Zeerollen en deze steen is dat er veel gaten (*lacunae*) in de tekst zitten. Het schrift is niet meer overal goed bewaard gebleven op het oppervlak van de steen, maar veel is nog wel te lezen. Helaas is een goede foto van de steen nog niet beschikbaar waardoor de precieze lezing niet altijd gemakkelijk is na te gaan.

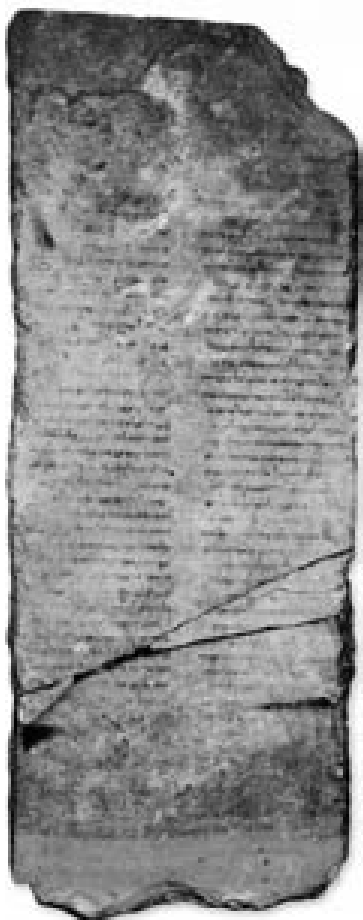

Het Visioen van Gabriël

Wat staat er in de tekst? Zoals gezegd bestaat deze uit twee kolommen. De totale tekst beslaat 87 regels, waarvan 44 op de linkerkolom. De transcriptie en Engelse vertaling zijn te lezen op www.biblicalarchaeology.org/dssinstone.

De tekst is voor een deel geënt op oudtestamentisch taalgebruik. Dat zien we bijvoorbeeld in regel 74 waar wordt gezegd dat God liefde bewijst aan duizenden.³ Daarnaast haakt de tekst expliciet aan bij profetische literatuur met de woorden "woord van de Heer" in regel 9. Dat geldt ook voor de opening van het Godswoord met de woorden "aldus zegt de Heer/God" op diverse plaatsen in de tekst. De tekst presenteert zich als een openbaring en plaatst zich daarmee in een profetische traditie. Dit wordt duidelijk geïllustreerd door de opname van een citaat uit Haggai 2:6 in de regels 24–25: "nog een korte tijd, het is *qytwt* (?), en ik zal de hemel en de aarde doen beven."

De verwijzing met Haggai 2:6 naar een korte periode waarna Gods handelen zich zal openbaren, hoeft ons niet te verbazen in een apocalyptische tekst. Het idee van tijd en dan met name de verkorting van de tijd met het oog op de

bespoediging van het aanbreken van het einde der tijden en de beloning voor de rechtvaardigen, is een belangrijk element in vroeg-Joodse apocalyptische literatuur zoals de Pseudo-Ezechiëlteksten van Qumran uit de tweede eeuw v. Chr. of 4 Ezra uit de late eerste eeuw n. Chr. Wellicht dat in het *Visioen van Gabriël* eenzelfde eindtijdverwachting aanwezig is.

De overgebleven tekst noemt nergens letterlijk de laatste dagen (*acharit hayyamim*), maar tijd is wel een belangrijke factor. In de regels 19–22 wordt de drie dagentermijn opgevoerd: “In drie dagen zul jij weten, zo zegt de Heer, God van de hemelse machten, God van Israël, dat het kwaad is gebroken door de gerechtigheid. Vraag mij en ik zal je vertellen wat deze kwade telg (*tsemach*) is.” In regel 54 volgt weer een verwijzing naar de drie dagentermijn, maar het is niet helemaal duidelijk wat er dan plaats heeft. Ook in regel 80 staat een, volgens de lezing van Israel Knohl cruciale, verwijzing naar de drie dagentermijn (zie hieronder).

Het *Visioen van Gabriël* spreekt in regel 16 ook van “David, mijn dienaar” en in regel 72 van “David, de dienaar van de Heer.” In het Oude Testament staan vele verwijzingen naar David als dienaar van God, veelal in verbinding met Gods belofte om de Davidische dynastie eeuwig te bestendigen. In het boek Ezechiël wordt dit in een eschatologisch perspectief geplaatst met David als eschatologisch leidersfiguur.⁴ De verwijzing naar de kwade telg in regel 21–22 is in dit opzicht erg interessant. In het Oude Testament kan het woord ‘telg’ (*tsemach*) een messiaanse betekenis hebben, zoals in Jeremia

23:5–6. Deze passage uit Jeremia klinkt ook door in het Godswoord, dat het kwaad gebroken is door de gerechtigheid. Volgens Jeremia 23:6 zal de naam van de Davidische telg zijn ‘de Heer is onze gerechtigheid’. Het is mogelijk dat in het *Visioen van Gabriël* messiaanse figuren tegenover elkaar staan. Maar de vele lacunes in de tekst maken een heldere en specifieke identificatie niet gemakkelijk.

Er zijn nog een aantal andere interessante elementen, maar ik wil alleen nog even kort wijzen op regel 68. Daar wordt gezegd dat er velen zijn die de Heer van de hemelse machten, de God van Israël, liefhebben. Een interessante parallel ligt voorhanden in de Pseudo-Ezechiëltekst uit Qumran waar ook gesteld wordt dat er in Israël velen zijn die de naam van de Heer liefhebben en in zijn wegen wandelen. In de Pseudo-Ezechiëltekst stelt Ezechiël aan God de vraag hoe deze velen voor hun vroomheid zullen worden beloond en wanneer dat zal gebeuren. In de apocalyptische en eschatologische context van beide teksten is deze overeenkomst, naast die van de tijdsvraag, opvallend. Net als *Pseudo-Ezechiël* lijkt het *Visioen van Gabriël* te spreken van een uitverkoren groep binnen Israël.

De Messias, zoon van Jozef

De lezing en theorie van Israel Knohl, professor aan de Hebreeuwse Universiteit in Jeruzalem, waren de directe aanleiding voor alle aandacht afgelopen zomer in de wereldpers.

Knohl presenteerde zijn hypothese in de tweede week van juli 2008 tijdens een symposium in Jeruzalem ter ere van de zestigste verjaardag van de ontdekking van de Dode Zee-rollen. Hij heeft een artikel gepubliceerd in *The Journal of Religion*

en ook in de *Biblical Archaeology Review*, die via de eerder genoemde link kan worden gelezen. Er zou volgens Knohl in de tekst sprake zijn van een lijdende Messiasfiguur die na drie dagen weer zal verrijzen. Dat toont aan dat het idee van een lijdende, stervende en verrijzende Messias voorchristelijke, Joodse wortels heeft. In *The New York Times* zei Knohl dat door zijn hypothese het Laatste Avondmaal in een nieuw daglicht kwam te staan. Jezus' offer diende niet de verzoening van zonden, maar de bevrijding van Israël. Zijn vergoten bloed zou als teken moeten dienen voor de komende bevrijding van Israël van de Romeinse overheersing.

Knohl identificeert David en Efraïm als twee messiaanse figuren. God zou de Davidische Messias opdracht geven om aan de Messiasfiguur Efraïm te vragen een teken te plaatsen (regels 16–17). Op grond van latere rabbijnse tradities stelt Knohl voor om Efraïm te identificeren als de Messias Efraïm, zoon van Jozef. En op grond van Jeremia 31:8 en Hosea 11:1–8 denkt Knohl dat het bij Efraïm gaat om een lijdend Messiasfiguur. Hiermee zouden de latere rabbijnse tradities over een lijdende Messias niet ontstaan hoeven zijn in interactie met de christelijke traditie, maar terug kunnen gaan op een voorchristelijke, Joodse traditie.

Het meest opzienbarende element van Knohls hypothese is gebaseerd op zijn suggestie van de slecht te lezen regel 80. Hij stelt voor te lezen: “In drie dagen, leef!, ik, Gabriël beveel het jou.” Daarmee zou niet alleen het idee van een lijdende Messias voorchristelijk zijn geattesteerd, maar ook de opstanding uit de dood na drie dagen. Hoewel de tekst hier niet duidelijk is tot wie Gabriël precies deze woorden uitspreekt, denkt Knohl dat het om Efraïm gaat. Hij speculeert ook nog over wie de historische figuur zou kunnen zijn aan wie, voordat Jezus ten tonele verschijnt, een dergelijke messiaanse karakterisering wordt toegeschreven. Knohl oppert de mogelijkheid dat het gaat om ene Simon die na de dood van Herodes de Grote in 4 v. Chr. een opstand leidde en van wie ook Flavius Josephus en Tacitus melding maken.

De vroege christenen zouden door een dergelijke Joodse messiaanse traditie geïnspireerd kunnen zijn geweest in hun karakterisering van Jezus als een lijdende, stervende en verrijzende Messias.

Tot slot

Werpt de tekst van het *Visioen van Gabriël* nu een nieuw licht op het zelfverstaan van Jezus en de vroege christenen zoals Knohl stelt? Voor Knohl is deze tekst een bevestiging van zijn eerder geuite these dat de lijdende, stervende en verrijzende Messias voorchristelijke, Joodse voorbeelden heeft. Dit probeerde hij in 2000 te beargumenteren op grond van een aantal teksten van de Dode Zeerollen in zijn *The Messiah before Jesus: The Suffering Servant of the Dead Sea Scrolls*.⁵

Knohls hypothese heeft nog niet op brede instemming kunnen rekenen. Collega-geleerden zijn voorzichtig. Knohls lezing van de tekst op een cruciale plaats is niet zonder twijfel. Knohl heeft op diverse plaatsen de tekst op de steen kunnen ontcijferen waar Yardeni en Elizur dat niet konden. Inmiddels heeft Yardeni zich wel uitgesproken voor de juistheid van Knohls lezing van de cruciale regel 80. Of daarmee zijn interpretatie juist is, blijft de vraag.

De voorzichtigheid onder collega's is ook ingegeven door het feit dat de steen via de antiquiteitenmarkt naar boven is gekomen. De laatste jaren zijn meerdere vondsten wereldnieuws geworden,⁶ waarna felle discussies losbarstten, en in Israël zelfs een grote rechtszaak wordt gevoerd, over de vraag of deze objecten echte oudheden of (deels) vervalsingen zijn.

Signalement

Inmiddels is door de Israëliische wetenschapper Yuval Goren uit Tel Aviv micro-morfologisch onderzoek gedaan.⁷ Hij concludeert dat er geen reden is om aan te nemen dat de Dode Zeerol in steen niet echt zou zijn. Saillant detail is dat Goren juist in het geval van een aantal andere, recente vondsten zeer uitgesproken is dat het om vervalsingen zou gaan. Als het inderdaad om een authentieke steen en tekst gaat van ongeveer 2000 jaar oud is dat natuurlijk prachtig. En los van Knohls specifieke interpretatie is de tekst interessant genoeg en de moeite waard om kennis van te nemen.

Maar ook als Knohls nieuwe lezingen correct zouden zijn, is daarmee zijn hypothese nog niet bevestigd. Op grond van de fragmentarische context rondom regel 80 blijft het simpelweg onduidelijk of het inderdaad zou gaan om het figuur van Efraïm die na drie dagen zal leven. Deze wordt slechts één keer genoemd in de overgebleven tekst. Ook is de relatie tussen de verschillende messiaanse figuren (naast David en Efraïm, de kwade telg) nog onvoldoende opgehelderd en het is de vraag of dat op grond van de overgebleven tekst wel zal kunnen. Maar misschien dat nieuwe en betere foto's daar verandering in kunnen brengen.

Of het *Visioen van Gabriël* inderdaad een nieuw licht werpt op Jezus' zelfverstaan en de betekenis van het Laatste Avondmaal is daarom een vraag waarvoor deze tekst vooralsnog te weinig bewijsmateriaal aandraagt.

Dr. Mladen Popović geeft leiding aan het Qumran Instituut, Rijksuniversiteit Groningen en is lid van de redactie van Theologisch Debat.

Noten

1. 'Ik, Gabriël ...', regels 77, 80 en 83.
2. Een klein aantal is op papyrus geschreven. En de Koperrol uit Grot 3 is een geval apart.
3. Exodus 20:6, Deuteronomium 5:10 en Jeremia 32:18.
4. Ezechiël 34:23–24; 37:24–25.
5. Israel Knohl, *The Messiah before Jesus: The Suffering Servant of the Dead Sea Scrolls* (Translated by David Maisel) University of California Press, Berkeley USA 2000. Bovenkant formulier.
6. Bijvoorbeeld het 'Jakobus, zoon van Jozef, broer van Jezus'- ossuarium.
7. *Israel Exploration Journal* 2008.